

Paleolithische rotskunst in Quarta

Lascaux aan de Nijl

Het archeologisch team van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis staat internationaal in hoog aanzien. Terecht. Nu de rotskunst die het sinds 1998 in Egypte onderzoekt ook is gedateerd.

VAN EL-KAB NAAR EL-HOSH

Begin van de jaren 1960 in Egypte. Archeologen van de Canadian Prehistoric Expedition zijn actief in de omgeving van Gebel Silsila, aan de oever van de Nijl, een honderdtal kilometer ten zuiden van Luxor. Ze onderzoeken Laat-Paleolithische (23.000 tot 11.000 jaar geleden) kampplaatsen en vinden er ook rotstekeningen van runderen, nijlpaarden en menselijke figuren. Een van de Canadese expeditieleden, Philip Smith, koppelt beide vondsten en suggereert dat de rotskunst en de woonplaatsen uit dezelfde periode stammen. Hij krijgt onmiddellijk tegenwind van collega's: Paleolithische rotstekeningen vind je in Zuid-Europa, in Lascaux en Altamira bijvoorbeeld, maar toch niet in Egypte. Smith bergt zijn theorie op. Woestijnzand erover.

1998. Een archeologische missie van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (KMKG) treft in el-Hosh, een dorpje op de westelijke Nijloever, dertig kilometer ten zuiden van Edfoe, een vindplaats met rotskunst. Het zijn allerlei geometrische en kromlijniige motieven. Na jarenlang verder onderzoek en bijkomende opgra-

vingen interpreteren de archeologen ze als grondplannen van visvallen die kleine groepen jagers en vissers, ongeveer 9.000 jaar geleden in de Nijl plaatsten. Het is meteen de oudst bekende kunst in Egypte.

De missie van 1998 was de eerste van Dirk Huyge, die dat jaar in dienst kwam bij het departement oudheid van de KMKG. Het departement heeft zes archeologen in dienst, waarvan twee voor Egypte. Huyge is conservator prehistorisch en vroegdynastisch Egypte. Zijn eerste bekommernis zijn de museumzalen met de permanente tentoonstelling. Maar hij is ook in het veld actief.

De vondst in el-Hosh kwam er niet toevallig. Dirk Huyge: "Sinds 1937 zijn archeologen van het museum actief in el-Kab, een site ongeveer tachtig kilometer ten zuiden van Luxor, aan de Nijloever. Het team stond toen onder de leiding van Jean Catart, de vader van de egyptologie in ons land. El-Kab is een stad uit het einde van de derde en het begin van de vierde dynastie (ca. 2600 v Chr.). Het is een unieke vondst. Meestal liggen dergelijke oude steden te diep begraven om ze te kunnen terug vinden. Bovendien is el-Kab hectaren groot, een gigantische site waar al heel veel belang-

De rotskunstsites Quarta I in 2007: de tekeningen staan hoog op de zandsteenrotsen
© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

Houten stelling om in februari 2007 de rotstekeningen in Quarta I te kunnen bereiken. In de achtergrond het dorp Quarta. De Nijl loopt achter de berg in de verte.
© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

Kaart met Laat-Paleolithische rotskunst in de Egyptische Nijlvallei
Tekening: Martin Hense, Regula

Paleolithische rotskunst in Quarta

rijk werk is verricht. Er is ook onderzoek in de ruimere omgeving van el-Kab. En zo kwamen we in el-Hosh.

QUARTA ZELF GEVONDEN

In maart-april 2004 deed de archeologische missie van de KMKG in el-Hosh een bijzondere vondst. Dirk Huyge: “Het is een eerder kleine site met een dertigtal rotstekeningen. De levendige afbeeldingen van runderen, de voor Egypte ongewone, natuurgetrouw stijl verschilt sterk van wat tot dan was gevonden. De verweerde toestand en de erg donkere patina van de rotsgraveringen maakten direct duidelijk dat ze zeer oud moeten zijn.”

Dirk Huyge herinnerde zich in tijdschriften gelezen te hebben over de Canadese missies van 1962 en 1963 die in de buurt dergelijke rotskunst hadden ontdekt. Hij neemt contact op met Philip Smith, geeft hem informatie over de site in el-Hosh en vraagt naar de gegevens van zijn vindplaatsen van veertig jaar geleden. Er komt geen antwoord. Na herhaaldelijk aandringen reageert Smith door Huyge naar een verkeerde plek te sturen. Rancune? “Ach, er heerst nogal wat competitie onder de archeologen. Eerst om ergens aan de slag te kunnen gaan, dan om de noodzakelijke maar schaarse financiële steun bij elkaar te krijgen en ten slotte is het wringen om je artikels in wetenschappelijke tijdschriften gepubliceerd te zien.” Dirk Huyge slaagt er vrij snel in om op eigen houtje de Gebel Silsila rotskunst terug te vinden. “In oktober-november 2005 is het ons gelukt. De site bevindt zich vlak bij het moderne dorp Quarta, op ongeveer 3,5 kilometer van de Nijl. Het is een van de vele nieuwgebouwde nederzettingen in dit gebied. Ze zijn in de jaren 1960 in ijtempo opgetrokken om de Nubiërs te huisvesten die door de bouw van de Hoge Dam in Aswan moesten verhuizen. Het is een mirakel dat de rotskunst van Quarta zo goed bewaard is gebleven. Want er is niet enkel de bouwwoede maar ook de intensieve steenwinning. Veel rotstekeningen zijn letterlijk aan stukken geslagen.”

PALEOLITHISCHE ROTSKUNST?

In februari-maart 2007 organiseerde Dirk Huyge en zijn team een grondig onderzoek van het woestijngebied onmiddellijk ten oosten van Quarta. Ze ontdekten drie rotskunstsites: Quarta I, II en III. Dirk Huyge: “Op de drie sites samen hebben we 180 tekeningen teruggevonden. De meeste stellen sterk naturalistisch getekende dieren voor. Runderen, wilde oerossen, vormen 75 procent van het totaal aantal tekeningen. Daarnaast komen ook vogels, nijlpaarden, gazellen, vissen en en-

Rotskunst in Quarta II: twee prachtige tekeningen van een oerond met voorwaartse puntige hoorns. De dubbele buiklijn van het rechte dier is typisch voor de afbeeldingen van oerrunderen in Quarta II.

© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

Rotskunst in Quarta I: meerdere oerrunderen en een gestileerd menselijk figuur met uitgestrekte armen (onderaan in het midden)

© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

Opravingen in Quarta II in 2011 lonthulden nog meer door puin bedolven rotstekeningen, met bijkomende dateringsmogelijkheden

© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

Rotstekeningen in El-Hosh:

grondplannen van visvallen
© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

De Amerikaanse rotskunstspecialiste Elyssa Figari facsimileert rotstekeningen in Quarta I

© KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS, BRUSSEL

kele monsterlijke dieren voor. Sommige zijn twee meter lang. We hebben ook menselijke figuren gevonden. Die zijn niet naturalistisch afgebeeld maar gestileerd en ze zijn gereduceerd tot een zijaanzicht zonder lichaamsdelen en met een geprononceerd achterwerk.”

Een duidelijke ruimtelijke organisatie is er in de rotskunst van Quarta niet te bespeuren. “Echte taferelen of scènes kunnen we niet onderscheiden,” verklaart Dirk Huyge. “De individuele voorstellingen staan op zichzelf. De afbeeldingen zijn georiënteerd in alle mogelijke richtingen. Vaak gaat er een grote dynamiek schuil in de manier waarop de dieren zijn afgebeeld: de rug is gekromd en de poten zijn gebogen of geknikt. Het lijkt alsof ze in beweging zijn.”

Al de afbeeldingen hebben een erg donkere kleur die helemaal versmelt met de rotsachtergrond. De meeste hebben geleden onder langdurige verwerking door wind en water. Sommige zijn bijna helemaal weggewist. “Dit op zich is al een aanduiding voor een hoge ouderdom,” stelt Dirk Huyge. “In 2007 hebben we in een aantal publicaties argumenten aangehaald om te stellen dat het in Quarta gaat om Paleolithische rotskunst die ongeveer 15.000 jaar oud is. Er zijn duidelijk overeenkomsten wat betreft thema’s, stijl en techniek van de Europese Paleolithische rotskunst. In de Laat-Paleolithische sites in de onmiddellijke buurt van de Quarta-rotstekeningen zijn beenderen gevonden die aangeven dat het menu van deze jagers en vissers bestond uit precies dezelfde dieren als degene die zijn afgebeeld.”

Anders dan begin jaren 1960 met Philip Smith is er in 2007 weinig weerstand tegen de hypothese van Dirk Huyge. Er is ondertussen al heel wat oudere rotskunst ontdekt in Afrika. Zo vonden archeologen in 1969 in een grot in Namibië met dieren beschilderde steenplakketten die 26.000 jaar oud zijn. En in 1999 en 2000 ontdekte men in de Zuid-Afrikaanse Blombos-site geometrische motieven, gegraveerd op okerklompjes die tussen 75.000 en 100.000 jaar oud zijn.

Maar Huyge wilde een onomstotelijk bewijs van de ouderdom van de rotskunst in Quarta. In 2008 had hij het geluk aan zijn kant. “Op de site van Quarta II vonden we enkele rotstekeningen die nog helemaal waren afgedekt door hellingspuin. Het zandig en rotsig sediment dat bovenop de tekening ligt, kan men dateren aan de hand van optisch gestimuleerde luminescentie. Het is een complexe natuurwetenschappelijke dateringsmethode, die het tijdstip van de laatste blootstelling van de zandkorrels aan het zonlicht kan nameten. Op die

Geniet van kunst... en van fiscale voordelen

U bezoekt graag musea en tentoonstellingen. Via het tijdschrift Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen ontdekt u minder bekende fijne musea, jonge kunstenaars, kleinere markante tentoonstellingen. Elk nummer neemt de tijd voor een gestoffeerde kennismaking met een brede waaier aan boeiende thema's. U krijgt gratis de Museumkaart die recht geeft op reducties in tal van musea. U ontvangt de uitgebreide tentoonstellingsagenda. En op de OKV-website vindt u actuele informatie over alle musea en tentoonstellingen.

Kortom, dank zij Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen kan u extra genieten van kunst en... nu ook van een fiscaal voordeel.

Voor giften vanaf 40 euro ontvangt u een attest dat u kan inbrengen bij uw belastingaangifte. Uw bijdrage zal Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen investeren om u en nog meer lezers beter te informeren over kunst en erfgoed van bij ons, via het tijdschrift en de website. Stort uw bijdrage (minimum 40 euro) op rekeningnummer BE67 4480 0073 6187 van Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, met vermelding 'fiscaal attest'. U ontvangt het attest via de post.

manier kan men de minimale ouderdom van de rotstekeningen bepalen, want die zijn immers ouder dan het puin dat hen afdekt."

Het zijn de geomorfologen van de Gentse universiteit die met de stalen van Quarta II aan de slag gingen. Via de luminescentie-datering bevestigden ze dat de rotstekeningen minstens 15.000 jaar oud zijn. Dirk Huyge is ervan overtuigd dat ze nog ouder zijn. "Hoeveel ouder is nog onduidelijk. Misschien een paar duizend jaar. Want de tekeningen waren al danig verweerd voor ze onder het puin verdwenen. Vorig jaar hebben we nieuwe monsters genomen en we hopen de ouderdom verder terug in de tijd te kunnen brengen. Het is nog even wachten op de juiste datering van de nieuwe stalen."

Het is nu zeker: de rotskunst van Quarta is even oud als de rotsschilderingen van Lascaux en Altamira. In de archeologie roept elk antwoord boeiende nieuwe vragen op. Dirk Huyge: "Het is duidelijk dat de mensen in Noord-Afrika en Zuid-Europa een gelijkaardige levenswijze en cultuurbeleving hadden, dat ze mentaal verwant zijn, dat ze eenzelfde manier hadden om problemen op te lossen. Kan er 15.000 jaar geleden sprake zijn van een rechtstreekse beïnvloeding over zo'n grote afstand? Het is de periode van de Laatste IJstijd en de Middellandse Zee was ongeveer 120 meter minder diep dan vandaag. Ik wil de homo sapiens van toen de capaciteit niet ontkennen dat hij de zee is overgestoken. Of zijn er contacten geweest via het Midden-Oosten? Of beide tegelijk? Er zijn alleszins geen aanwijzingen voor grote volksbewegingen en die zijn ook niet te verwachten. Maar sporadische contacten zijn niet uit te sluiten."

Voor het archeologisch team van het KMKG valt stilaan het doek over de Quarta. Wat moest gevonden worden, is gevonden. Nu zal het zich toeleggen op de verdere analyse van de verzamelde gegevens en op de publicatie ervan. Dirk Huyge wil de site laten rusten in de hoop dat de technologie binnen tien of twintig jaar in staat zal zijn te achterhalen of bijvoorbeeld de uitgehamerde en gegraveerde tekeningen van Qatar ooit ingekleurd waren.

De Egyptische overheid heeft Quarta officieel erkend als archeologisch gebied en voorziet in de bewaking. Dirk Huyge nam het initiatief om de site op de UNESCO-werelderfgoedlijst te plaatsen en om ze gecontroleerd toegankelijk te maken voor toeristen. Dat is volgens hem de beste manier om de rotskunst te beschermen.

Mark Vanvaeck

info

Informatie over de opgravingen van de KMKG in Egypte, en ook in Rome en op het Paaseiland, is te vinden op de website van het museum: www.kmkg-mrah.be, in de rubriek "Onderzoek en documentatie".

OVER VLEES EN BLOED

Gallo-Romeinse boeren en soldaten in noordelijk Vlaanderen

Tentoonstelling 03/12/2011 t.e.m. 15/06/2012

Provinciaal Archeologisch Museum Velzeke
Paddestraat 7 B-9620 Zottegem

Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster
Vrouwebroersstraat 6 · 9000 Gent
tel. 09-269 29 10
caermersklooster@oost-vlaanderen.be
www.caermersklooster.be

Provinciaal Cultuurcentrum
Caermersklooster
Vrouwebroersstraat 6 · 9000 Gent
tel. 09-269 29 10
caermersklooster@oost-vlaanderen.be
www.caermersklooster.be

tentoonstelling

Félicien Rops - Karl Meersman

AVE EVA

van 10 februari tot 1 april 2012

doorlopend open van 10 tot 17 uur
gesloten op maandag

Graag onze e-nieuwsbrief?
mail naar: caermersklooster@oost-vlaanderen.be

Museum van Deinze en de Leiestreek

18 maart – 15 april 2012

L. Matthyslaan 3-5, 9800 Deinze
Tel.: 09 381 96 70
Museum@deinze.be www.museumdeinze.be
Open : dinsdag tot vrijdag : 14 – 17.30 u;
zater.& zondagen : 10 – 12 u en 14 – 17 u.
Maandag gesloten.

ABORIGINAL ART GALLERY

Investeer in een 40.000 jaar oude, nog steeds levende cultuur.
Authentieke Aboriginal kwaliteitskunstwerken van internationaal befaamde artiesten

Aboriginal Art Gallery – Australian Shop
Magelijnstraat 48, 9000 Gent

Open op: woensdag van 13.00u tot 18.00u
donderdag, vrijdag en zaterdag van 11.30u tot 18.00u
of op afspraak: 0475/70.85.99 - tel.: 09/224.30.93 - fax: 056/61.70.48

Raadpleeg onze on-line catalogoog op www.australianshop.com
Schrijf in op onze actuele nieuwsbrieven over Aboriginalkunst via onze website www.australianshop.com rubriek contact.

ABORIGINAL ART: your best investment for the new millennium!
www.australianshop.com – info@australianshop.com